

La Batalla de l'Ebre a la Terra Alta

La Batalla de l'Ebre

 Alex Cervelló Salvadó

“Quan ja no s’hi veia tornaren a mobilitzar-nos per formar les companyies a la carretera i portar-les cap a la Torre de l’Espanyol, que es trobava passat el turó que separa el poble de la riera. Passàrem la Torre, i anàrem caminant fins a Vinebre, era una nit molt fosca, i havent-lo passat ens trobàrem davant del riu Ebre, protegits per un gran canyar, dintre del qual, tapades de brolla, hi havia una pila de barques del litoral català, a alguna d’elles s’hi podia llegir Masnou, Premià, Mataró. Allò ja va ser la puntilla, no s’havia de ser molt viu per a comprendre el que passava. Déu meu, aquesta si que no l’explicarem cap de nosaltres, aquesta gent pensen passar a l’altre costat amb barca... Un cop la gent situada, quedà tot amb un silenci esgarrifós, es podia sentir perfectament el rum suau que feia l’aigua del riu, acompanyat d’alguns grill atreït que havia vist pertorbada la seva tranquil·litat.”¹

La Batalla de l’Ebre s’inicià a les 0:15 hores del 25 de juliol de 1938 quan el V Cos d’Exèrcit, dirigit per Enrique Líster, passà el riu per Miravet i Benifallet. La primera força en creuar-lo va ser el batalló especial de l’11a Divisió.

Un cop consolidaren el cap de pont a Miravet, van col·locar les passereres, que permeteren passar a la resta de la Divisió. Des d’aquí avançaren en dues direccions, una cap al Pinell i les serralades de Pàndols i Cavalls i l’altra en direcció a Benissanet i Móra d’Ebre. Els republicans conqueriren el Pinell i, al tard d’aquest mateix dia, s’apoderaren de les altures de Pàndols i Cavalls i contactaren amb la 35a Divisió al Puig de l’Àliga. Des d’aquí, Líster ocupà l’ermita de Sant Josep de Bot, desobeïnt les ordres establertes, però no arribà a ocupar la població. Aquesta maniobra en direcció a Bot, i el fet de no envoltar Gandesa, on hagués enllaçat amb les forces de la 35a Divisió, li fou criticat per diversos comandants republicans i sobretot per Mateo Merino, cap de la 35a.

Paral·lelament, les tropes del XV Cos d’Exèrcit, manades per Manuel Tagüeña passaren el riu per Flix, Riba-roja i Ascó. La 15a Brigada seguí a la 13a fins a

Camposines, però a partir d’aquí els franquistes, des de la serra de la Vall de la Torre, els fustigaren amb intensitat. Llavors es decidí que la 13a avançaria en direcció a Corbera d’Ebre desplegada per l’eix de la carretera nacional i, a banda i banda d’aquesta, s’hi col·locà la 15a per protegir-li els flancs. Així arribaren a Corbera d’Ebre, on la 13a Brigada tingué nous enfrontaments amb forces de la 50a Divisió, que pretenia retardar l’avanç per donar temps a organitzar la defensa de Gandesa. Els republicans aconseguiren el pas de Corbera d’Ebre a les 15h. Quan queia la tarda del dia 25, després d’haver caminat 20km combatent, les dues brigades arribaren davant Gandesa, i ocuparen des de Puig de l’Àliga fins al km 6 de la carretera de Gandesa a Vilalba dels Arcs. Per la part esquerra enllaçaren amb les tropes de Líster.

La 11a Brigada de la 35a Divisió tingué més dificultats, no pogueren passar el riu fins a les 5 de la matinada i fins a mig matí no s’apoderaren d’Ascó. Un cop conquerit aquest, i trobant-se molt esgotada pels forts combats que sostingué, envià un batalló de 800 homes a enllaçar amb la 3a Divisió. Aquest batalló, la tarda-nit del dia 25 arribà a la Fatarella, on la població civil havia fugit.

D’altra banda, les brigades 60a i 33a de la 3a Divisió que havien passat per Flix i que s’havien de trobar al km 6 de la carretera de Gandesa a Vilalba amb l’11a Brigada tampoc assoliren la seva missió.

A partir d’aquí tota la planificació del desplegament republicà fracassà per la impossibilitat de conèixer la ubicació real de les forces, ja que encara no funcionava la línia telefònica. Aquestes brigades de la 3a Divisió retardaren el seu avanç per la forta resistència que trobaren. Per això, arribaren a la Fatarella més tard del que estava previst i quan ja era de nit. En aproximar-se a aquesta població i adonar-se’n que hi havia tropes, cregueren encertadament que eren nacionals. S’organitzà, llavors, un enfrontament que durà fins que, amb la claror del dia 26, se n’adonaren del malentès. Per això, els soldats republicans que xocaren a la Fatarella (l’11a Brigada i efectius de

Estat actual del Poble Vell de Corbera

Foto: Joan Antonio

la 3a Divisió) només arribaren al km 6 del front de Gandesa 24 h més tard.

Per la seva banda, el 3r Regiment de Cavalleria i la 31a Brigada de la 3a Divisió, creuaren per Riba-roja, s'apoderaren amb facilitat de la població i entraren en línia davant de la Pobla de Massaluca, sense poder ocupar-la com se'ls havia ordenat; aquest front restà passiu fins al final de la batalla.

Els comandaments franquistes foren totalment sorpresos en l'atac central. Passat el desconcert inicial, el general Yagüe se n'adonà que l'objectiu de l'ofensiva era la conquesta de Gandesa, per on s'enllaçava amb l'Aragó, Tarragona i Tortosa, i manà que tots els efectius es concentrassin en la defensa de la població. Al mateix temps ordenà que altres tropes reforcessin les posicions de Vilalba dels Arcs i la Pobla de Massaluca. També, amb la finalitat de protegir el replegament sobre Gandesa, disposà una resistència esglaonada primer a la Venta de Camposines i després a Corbera d'Ebre. Igualment els soldats dispersos es defensaren retardant així l'avanç, però l'Exèrcit Popular va arrasar-los.

Un cop ocupada Corbera, Pere Roses, integrant del Batalló Rakosi, en les seves memòries inèdites ens explica: "...allà els nacionals tenien una intenció, allà s'hi va abocar tothom, tot anava abundant, com una festa, i després els abusos. Mentre durava aquests saqueigs passaren disparats pel mig de la gent dos porcs esverats, grassos i macos (...) ningú es preocupà si tenien amo o no, un soldat va tirar un tret i es va armar la caça del jabalí..."² Al mateix temps Gandesa es fortificava. "En el puente de salida de la población en dirección a Batea, establecióse un control, formado por los números de la Guardia Civil del puesto de Gandesa, formado por algunos paisanos armados y varios soldados del Batallón de Orden Público (...). Al propio tiempo la Autoridad Militar de la Plaza ordenó que todos los hombres en condiciones físicas de trabajar se presentaran en la Comandancia con el fin de rellenar sacos terreros y establecer en las entradas de la población parapetos"³

Rebuda la notícia del pas del riu, l'aviació franquista entrà en acció i durant 4 dies va contenir els republicans amb bombardejos i metrallaments terribles sobre la tropa i els ponts. L'artilleria antiaèria republicana, amb unes 300 peces entre canons i metralladores antiaèries, protegia tènueament l'espai aeri de la zona conquerida. De fet, al llarg de la batalla, segons càlculs de la Comandància General d'Enginyers de l'Exèrcit de l'Ebre, els franquistes arribaren a llençar sobre els mitjans de pas més de 60.000 bombes i projectils. Això obligà els pontoners a desenvolupar una lluita titànica i durant tota la batalla foren capaços de mantenir connectades les dues ribes, normalment treballant de nit.⁴

Un testimoni de la duresa dels bombardejos aeris el trobem el primer dia d'ofensiva a la Venta de Cam-

posines: "Al costat de la carretera que anava cap a Ascó, en una alzina centenària a peu de carretera, hi havia les restes d'una camilla i mig cos del camiller a dalt de les branques. (...) Em trobo a un altre del meu poble a la boca de la claveguera, dret amb el fusell com si estés petrificat allí i li pregunto que hi fa allà, i no tenia paraules i després de sacsejar-lo em va assenyalar un forat d'una de les bombes a uns 10 metres, i em va dir que si volia veure a dos més del poble hi anés, que els havien conegut per les camises que es canviaren abans de passar el riu perquè han quedat trinxats i m'han dit que faci guàrdia fins que arribin els sanitaris"⁵

Les tropes franquistes, a més, soltaven l'aigua dels embassaments del Pirineu. El 25 de juliol es produí la primera crescuda, que va arribar a Móra d'Ebre a les dues de la tarda. El cabal augmentà uns 3 metres, fet que provocà nombroses morts, la destrucció de molt material i la incomunicació temporal del front amb la reraguarda. Aquesta estratègia es repetí al llarg de la batalla. Amb les aigües, els franquistes enviaren troncs i flotadors amb càrregues explosives que destruïren els ponts de fusta.⁶

Amb tot, l'Exèrcit Popular de la República va cometre a l'Ebre un seguit d'errors injustificables, com el fet de que Líster deixés Gandesa, anés en direcció a Bot, que no ocupés la població i que no tallés la carretera de Prat de Compte a Tortosa per a frenar l'arribada de reforços a Gandesa. També cal destacar la descoordinació al sector comprès entre la Fatarella i el quilòmetre 6 de la carretera entre Gandesa i Vilalba, ja que com a conseqüència van quedar 14 km desguarnits. I sobretot la impossibilitat republicana per a què el primer dia d'ofensiva creuessin l'Ebre vehicles ni armament pesat. A més, l'aviació republicana no aparegué de forma convincent fins al 12 d'agost. Davant d'aquest fet, el cap d'aviació franquista, general Kindelán, assenyala: "En mi puesto de mando de Teruel, desde el que me encontraba dirigiendo la actuación aérea en el avance sobre Valencia, recibí al amanecer del día 25 de julio de 1938 (...) que el enemigo había pasado el río Ebro... Dos horas más tarde recibía orden del Generalísimo de emplear a fondo toda la Aviación contra los rojos (...). Prodigose nuestra Aviación, contribuyendo en gran medida a contener a los rojos y auxiliar a núcleos valerosos de tropas del Cuerpo de Ejército Marroquí (...). Aumentó el rendimiento de nuestras unidades aéreas un hecho extraño: siendo del enemigo la iniciativa del paso del Ebro, nuestra Aviación fue la que actuó desde el primer día, mientras la roja tardó tres días en acudir al teatro de operaciones, a pesar de las reiteradas demandas que hacían de auxilio sus tropas de tierra (...). Un defectuoso despliegue o un retraso logístico inexcusable puede sólo explicar tan anómalo retraso"⁷

Els republicans, en les primeres 24 hores de la batalla, conqueriren 800 km² de terreny, feren 4.000

presoners i s'apoderaren de 3.000 fusells, de molt material de guerra i d'avitallament. Però, al vespre del primer dia d'ofensiva, només hi havia les Brigades 13a i 15a de la 35a Divisió a les portes de Gandesa. D'altra banda els franquistes aconseguiren mobilitzar reserves i traslladar unitats d'altres fronts a Vilalba dels Arcs, Gandesa, Prat de Compte, Batea i Bot. La rapidesa i l'efectivitat del comandament franquista en la reorganització dels seus efectius fou notable i, en tres dies, aconseguí desplaçar les tropes d'una punta a l'altra de l'Estat.

El desplegament republicà es completà el dia 29, quan arribà davant de Gandesa la 16a Divisió i es col·locà entre la 35a i la 3a. Amb aquest reforç, els republicans feren, al dia següent, el darrer intent de conquerir la capital de la Terra Alta des del riu Sec, on el terreny és més favorable. Iniciaren l'atac amb intervenció de l'artilleria que havia passat el riu pel pont de ferro de Flix. La duresa del combat fou enorme ja que els atacants havien d'abandonar llurs proteccions per arribar a les primeres cases de la població, mentre que els defensors estaven parapetats. En ser rebutjats, i davant de la carnisseria que patien, el co-

mandament republicà inicià la batalla defensiva i començà la guerra de trinxeres. L'ordre formal d'aquest canvi tàctic es produí el 3 d'agost.

L'assalt a Pàndols (10-15 d'agost)

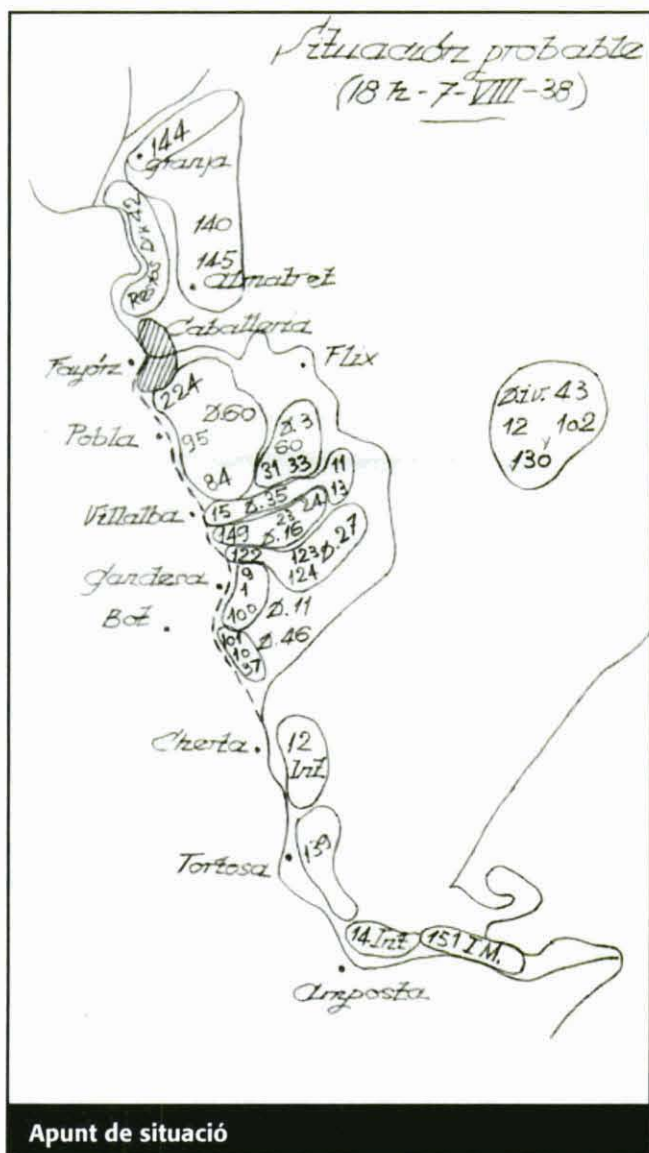
Eliminats els atacs secundaris a Mequinensa i Amposta i paralitzada l'ofensiva republicana sobre Gandesa i Vilalba, el comandament franquista emprà la mateixa tàctica que als Auts a Mequinensa, atac aeri i d'artilleria i investida frontal de la infanteria. Pàndols, però, és molt irregular i de fàcil defensa pels enormes tallats de roques que formen veritables parets i que fan molt difícil una ascensió frontal. Tot i això, decidiren iniciar el contracop per la serralada de Pàndols. Pensaven ocupar les seves altures, des de les quals es controla la carretera de Gandesa a Tortosa, fet que els permetria d'arribar al Pinell de Brai i conquerir la zona plana que hi ha darrera de Cavalls. Aquest avanç pretenia també partir en dos les forces republicanes.

L'atac s'inicià el 9 d'agost amb la concentració de les topes de la 4a de Navarra a la Fontcalda. Les comportes de Camarasa tornaren a ser obertes per a dificultar l'aprovisionament de les forces republicanes de Pàndols, impedir l'evacuació dels ferits i rebre eventuais reforços, però la comunicació fou restablerta al dia següent.

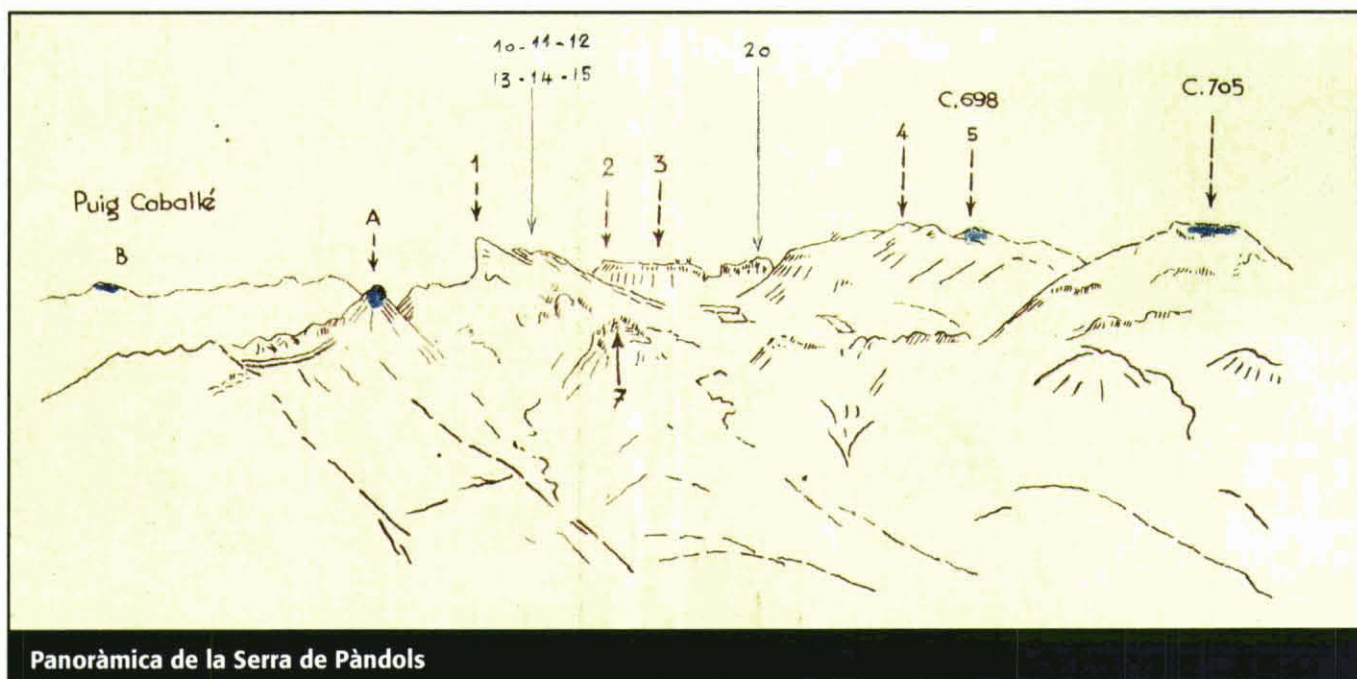
El 10 d'agost tres batallons de Requetés de la 4a de Navarra intentaren conquerir la cota 705. La batalla mostrà aquí la seva faceta més cruel, enmig d'una calor asfixiant, amb temperatures de més de 40° C, els combatents no tenien aigua, la qual cosa obligava a molts d'ells a beure's els orins. També era esgarrifós escoltar, sense intervals, els clams desesperats dels ferits cridant a les seves mares, ja que restaren hores i hores abandonats a la seva sort en terreny de ningú. A aquest quadre dantesco s'hi afegí l'olor insuportable dels cadàvers putrefactes, que no podien ser enterrats per la falta de terra. Mentre, l'espessíssim fum dels arbres que cremaven per l'efecte de les bombes incendiàries ho inundava tot.

L'11 d'agost ocuparen la cota 698, en una progressió molt penosa precedida per una resistència ferotge. Amb tot, la moral dels combatents de Pàndols no era molt alta, perquè no podien excavar refugis sota terra per la duresa de la roca i perquè els parapets de pedra eren fàcilment destruïts per les explosions. Per això, es castigava amb la mort l'abandó de la posició, l'automutilació i la difusió d'idees derrotistes.

La duresa dels combats pot il·lustrar-se amb el fet que, el 12 d'agost, la cota 671 fou conquerida pels requetés i reconquerida pels republicans. Semblava impossible que uns homes que malvivien al ras, sense poder amagar-se ni de l'artilleria ni de l'aviació, que no disposaven d'aigua ni de menjar suficient, aguantessin el que varen aguantar, ja que sols po-

Apunt de situació

Panoràmica de la Serra de Pàndols

dien realitzar les seves necessitats més bàsiques a la nit, que era, a més, quan s'havia de contraatacar. M'agradaria destacar el testimoni que ens aporta un soldat de la 4a Divisió de Navarra del dia 21 d'agost: "Sembla que ha tornat la tranquil·litat. Per als pocs que encara quedem, mentre avui esperem l'arribada del relleu, avui ha estat un regal. Algú ha decidit que amb aquesta calor insuportable, i després de tres dies de certa calma, calia fer alguna cosa amb els centenars de cossos dels pobres desgraciats que ja uen en terra de ningú. Una breu aturada en aquesta carnisseria per arreplegar el seu fruit. Per torns, uns i altres em pogut recollir als nostres morts. L'olor era el de menys, després d'una setmana de sentir-la ens començava a semblar normal. Però veure'ls allà estesos era una altra cosa. Com a mínim ens han compensat la feina. El ranxo era calent i bo. També ens han dut aigua, prou per omplir totes les cantimplors de la companyia, les dels que ja no hi són també".⁸

El 14 d'agost, en un descuit en el canvi de guàrdia, l'enemic aconseguí ocupar la cota 705. Amb tot, només havien aconseguit ocupar una part de Pàndols, el massís de Santa Magdalena. Però no els servia per a conquerir la resta de la serralada ni progressar en direcció al Pinell, que era un dels objectius de l'ofensiva. La resta de la serralada no fou ocupada fins a principis de novembre. Fracassat l'atac sobre Pàndols, els franquistes es veieren obligats a reorganitzar les seves tropes i a cercar un lloc més propici per a iniciar una nova ofensiva.

Objectiu franquista: Puig Gaeta i Corbera d'Ebre (19-27 d'agost)

El comandament franquista decidí fer la segona contraofensiva als voltants de Vilalba dels Arcs. L'ob-

jectiu era doble: ocupar el camí de Vilalba dels Arcs a la Fatarella i avançar en direcció Corbera d'Ebre, aïllant així les tropes de Gandesa. Però l'atac no va agafar a l'exèrcit republicà desprevingut, ja que havia fortificat les seves posicions a base de trinxeres i nius de metralladores.

Els nacionals, el 19 d'agost provocaren una nova crescuda del riu Ebre d'uns 3m i mig que s'endugué els ponts de Ginestar, Móra d'Ebre i Flix. El seu desplegament contrastava amb la precarietat de mitjans, sobretot artillers, del XV Cos d'Exèrcit als sectors de Vilalba dels Arcs. L'ofensiva s'inicià amb dues línies d'atac: una al vèrtex Gaeta, que dominava el camí de Vilalba dels Arcs a la Fatarella; l'altra en direcció Corbera d'Ebre, amb l'objectiu de trencar el front republicà establert en direcció a Corbera i arribar fins a Cavalls.

El dia 22 aconseguiren, pagant un preu de milers de baixes, ocupar Puig Gaeta. L'avenç fou molt lent per la forta resistència dels republicans que s'havien fortificat considerablement i que, un cop reorganitzats, aconseguiren tornar a crear una línia a pocs metres de distància. Previament, es produí l'atac a Corbera d'Ebre. El primer repte fou la superació de les defenses de punta Targa (cota 481), situada a la cruïlla de carreteres de Gandesa - Vilalba dels Arcs - La Fatarella - Corbera d'Ebre que estava fortament fortificada pels republicans. Hi hagué un ferotge bombardeig artiller, des de les 9 a les 12 hores del 19 d'agost, però Punta Targa va ser poc castigada a causa de la proximitat de les forces franquistes situades a Quatre Camins, a uns 300 m de la línia republicana. Tot seguit sortí de Quatre Camins el Terç de Montserrat en direcció a punta Targa. L'atac havia de ser recolzat pels batallons de Ceuta i de Bailén, que havien d'envoltar la posició republicana. Però aquests no sortiren, i els requetés catalans quedaren al descobert".⁹

El Diari d'Operacions del Terç de Requetés de Nostra Senyora de Montserrat o recull així:¹⁰

Davant la magnitud de la matança, el comissari Josep Portal Espluga, natural de Falset, donà quatre hores a les forces del Terç per retirar els morts i ferits i alhora donar-los garanties que, durant aquest temps, no serien atacats. Aquest gest humanitari no tornaria a repetir-se en el decurs de la batalla. El comissari Portal trobaria la mort defensant Puig Gaeta dos dies més tard. Després de la desfeta del Terç de Montserrat, l'artilleria i l'aviació van fer desaparèixer les defenses republicanes de punta Targa, que acabà essent ocupada el 20 d'agost.¹¹ Des d'allí prosseguiren l'avenç en direcció a Corbera d'Ebre. Pel que fa a la duresa d'aquests combats, podem destacar les paraules d'en Josep Brú: "Els combats del 19 al 22 d'agost varen ser terriblement aferrissats. Una setmana abans, quan nosaltres hi havíem arribat, el vèrtex estava tot ple d'arbres. Durant aquells dies i nits l'aviació i l'artilleria el varen anar aplanant, i la cota va baixar

materialment d'altura. (...) El que va ser pitjor fou que, quan tenien tots els arbres convertits en estelles pels atacs artillers (...) va venir l'aviació i va llançar bombes incendiàries de fòsfor. (...) Es va calar foc a tot el que quedava de la vegetació de la muntanya. (...) Varem ser més decidits que l'enemic i fórem els primers a recuperar les posicions netejant, amb pales i branques, les brases i cendres. La calor era asfixiant dintre de les trinxeres".¹²

Els franquistes abandonaren aquesta ofensiva el 27 d'agost davant la impossibilitat d'aconseguir els

seus objectius ja que en 9 dies només havien aconseguit expulsar els republicans de Puig Gaeta i avançar 3 km en direcció a Corbera d'Ebre. Els republicans aguantaven els atacs diürns, intentant reconquerir el terreny perdut amb la protecció que, dels atacs aeris i de l'artilleria, la fosca nit els oferia. Tenien a més com a aliat el terreny i les fortificacions que hi havien realitzat. L'atac costà, segons Tagüeña, 8.000 baixes. Les pèrdues franquistes reconegudes foren de 3.143. Martínez Bande assenyalà: "estas cifras deben ser estimadas como muy inferiores a las reales".¹³

Avenç central. La venta de Camposines (3 setembre – 11 d'octubre de 1938)

Les dues ofensives havien fracassat, per això, l'Estat Major Franquista decidí atacar simultàniament des de la dreta per ocupar Cavalls i des de l'esquerra per a dominar el camí de Vilalba dels Arcs fins la cruïlla

de Camposines – La Fatarella i pel centre, en direcció Corbera d'Ebre – Venta de Camposines. Aquest canvi estratègic tenia relació amb la situació internacional que demandava una ràpida solució del conflicte espanyol, perquè no s'ajuntés amb la crisi dels Sudets. Malgrat la superioritat franquista, la seva moral era molt baixa. Per impedir un altre revés, assajaren unir dos Cossos d'Exèrcit en una mateixa direcció per concentrar tot el foc en les línies de defensa republicanes. L'atac s'inicià el 3 de setembre amb una intensa preparació de l'artilleria i la participació de

"Parte correspondiente al día 19 de agosto de 1938:

A las 12 h. aproximadamente el Tercio sale de las posiciones propias y se lanza al asalto de la cota 481 hacia la derecha. A pesar de que se llegó a la alambrada enemiga, los rojos se defendieron con una cortina de fuego de arma automática que impidió alcanzar el objetivo. Anochecido se replegó el Tercio a la base de partida.

Bajas de jefes y oficiales:

Alférez D. Miguel Regás Castells,
muerto al frente de la Sección.

Alférez D. José Luis Martínez Pardo,
herido al iniciar el asalto.

Alferez D. Manuel Gormaz Júdez,
herido al iniciar el asalto.

Bajas de suboficiales:

Un sargento herido.

Bajas de Tropa:

58 muertos.

170 heridos.

Municiones consumidas de toda clase:

8.000 cartuchos 7 m/m

200 granadas mortero 81 m/m

225 morteros 50 m/m

Material perdido o deteriorado:

Perdido: 175 caretas antiguas

Deteriorado: 68 fusiles Mauser

Distinguidos:

Alférez D. Miguel Regás Castells"

Fort de Sorio, Caseres

Foto: Pere Rams

més de 300 avions i en 3 km de front s'hi concentrà tot el bombardeig. En 4 hores es destruïren totes les fortificacions que havia dut a terme l'exèrcit republicà en l'últim mes. A tall d'anècdota, destaco la carta que J. Mitjans escriu el dia 6 de setembre de 1938 a la mare del seu company Adolf Domènech i Margalef: "Al dirigir-li la present compleixo gustós l'encàrrec que em va fer el seu fill Adolf el dia 3 del present a la tarda. En el transcurs d'un combat vjolentíssim i estant al meu costat va resultar ferit per un obús, però lleument. La ferida la té a l'esquena i no és profunda; li puc assegurar tal cosa perquè vaig estar jo mateix qui el va curar. Quan un cau ferit, (ho sé per experiència pròpia) a vegades es passa alguns dies fins que et destinen a un hospital; és per això que els escric perquè no sofreixi pel seu fill que, dintre de pocs dies, forçosament li escriurà..."¹⁴

Després del foc, intentaren l'assalt del tossal de Sant Marc, de 504 m (clau en el control de la serra de Cavalls i la carretera de Gandesa a Tortosa). La defensa anà a càrrec de la 43a Divisió republicana que, malgrat les baixes, rebutjà els atacs franquistes. En fracassar l'atac, les unitats nacionals es desplaçaren cap a la seva esquerra ocupant el turó dels Gironeosos, que domina la zona plana del riu Sec. Dos dies més tard s'apoderaren de l'ermita de Santa Madrona i el dia 7 van sobrepassar en 2 km el poble de Cor-

bera d'Ebre. La 13a Divisió es desplaçà en direcció a la punta del Cucuc i la 4a de Navarra s'enfilà en direcció a Corbera d'Ebre i ocupa les seves ruïnes el dia 4 de setembre. El poble havia estat destruït sistemàticament des del 25 de juliol pels franquistes. Després l'exèrcit franquista avançà per diferents llocs en direcció a la Venta de Camposines.¹⁵

Mezquida ens relata l'ocupació de Corbera d'Ebre així: "La preparació artillera duró 4 horas (...). Saltó el frente hecho pedazos, avanzándose hacia Corbera de Ebro y la Sierra de la Vall de la Torre, en una profundidad media de 5 km., con lo que quedó rebasado aquel vasto campo atrincherado (...). En las primeras horas del día 4 (...) se ocupó el caserío de Corbera, sin resistencia alguna, dado que se había rebasado el pueblo por ambos flancos".¹⁶

Els franquistes havien desfet les defenses republicanes. Els soldats, presos del pànic, iniciaren la desbandada. El general republicà Rojo digué: "De todos los episodios, el más destacado en importancia es la pérdida de Corbera; en realidad toda la actividad, se redujo a combates locales encarnizados contra diversas cotas y posiciones. No hay arte; domina en la acción la ciencia del aplastamiento: es problema de número de proyectiles y de relevo de unidades; las bajas no importan; no hay más que una acción brutal, terrorífica, de fuego, tratando de destruir todo

lo existente y aplicando la fórmula, tan famosa como falsa, de que la artillería conquista y la infantería ocupa. La conquista de Corbera la consigue el enemigo después de una batalla durísima, de la cual da idea la lucha sobre la cota 343 (el Calvari) que domina la salida del pueblo; fue perdida y reconquistada el mismo día cuatro veces, hasta que al final, en el último ataque enemigo, que tuvo lugar a las once de la noche con tropas de fresco, consiguió echar fuera de la posición a nuestros hombres agotados, que no habían podido ser relevados aún".¹⁷

Amb moltes dificultats, els republicans aconseguiren parar l'atac quan, el 7 de setembre, col·locaren en línia la 35a Divisió que en aquells moments estava en reserva a la Venta de Camposines. Les tropes foren enviades en camions, en ple dia, a primera línia amb el perill de ser bombardejats. Aquesta Divisió era insuficient per mantenir el front i fou reforçada per la 45a Divisió Internacional. Es parapetaren al barranc de la Vimenosa, que separava els dos exèrcits enfrontats. El front es mantingué estàtic des del 8 fins el 14 de setembre. Quan pitjor ho tenien els republicans, Franco aturà l'avanç. El parèntesi donà temps als

republicans a construir una nova línia defensiva amb les dues divisions internacionals. El 14 de setembre es reinicià l'ofensiva amb una riuada i amb l'atac de l'artilleria contra la punta del Cucuc (cota 496m). La resistència fou enorme, però el 20 de setembre els franquistes l'ocuparen. La punta del Cucuc era la clau de la part nord de les defenses republicanes.

L'atac prosseguí en direcció sud seguint el caient de la muntanya i s'amenaçà la 287, que dominava els únics passos que podien permetre l'avanç dels blindats i que impedia l'accés a la Venta de Camposines. Segons molts comandaments republicans, la defensa d'aquesta cota fou l'acció més heroica de tota la batalla. Aquesta desesperada resistència tenia a veure amb la darrera maniobra diplomàtica republicana per aconseguir el suport de la Societat de Nacions i dels països democràtics. Per això a Ginebra, Negrín anuncià la sortida d'Espanya de les Brigades Internacionals, esperant que l'ajut estranger als nacionals també es retirés. Fins aquest moment, les pèrdu-

de l'ofensiva central havien estat considerables per ambdós bàndols. Dues de les millors unitats franquistes varen tenir més d'11.000 baixes, per la seva banda, les millors divisions republicanes, la 35a i la 45a internacional, varen ser desgastades en 8.000 homes durant la defensa de la línia de la punta del Cucuc fins a la torre de Cervelló.¹⁸

La manca de personal s'agreujà amb la sortida de les Brigades Internacionals: s'evidenciava així l'esgotament humà de Catalunya. Des de l'11 de setembre, la desesperació i la manca d'efectius republicans havia obligat a omplir les baixes amb presoners, desertors, indultats, guàrdies d'assalt, funcionaris públics i membres d'organitzacions polítiques i sindicals que fins aleshores havien viscut més o menys emboscats. Venien d'una rereguarda desmoralitzada

i tenien una insuficient preparació militar. A més, els ex-presos polítics intentaven desertar. Mostra d'això són les paraules de Joan Ventura i Solé: "Per a suplir les baixes que van minvant els nostres efectius humans, avui s'incorporen uns quants quintos d'edat avançada. La major part d'ells estan casats i tenen fills. La seva moral és forçosament baixa. (...) Tres sol-

dats del nostre Batalló van fer-se escàpols del front l'altre dia, quan es produí aquell intens combat".¹⁹

Les tropes franquistes, el 4 d'octubre, repregueren l'ofensiva en direcció a la Venta de Camposines, però la resistència republicana deixà perplexos els nacionals. Amb tot, les unitats franquistes estaven fresques i ben dotades, mentre que les republicanes estaven delmades d'efectius, esgotades i mal abastides, menjaven poc i malament, molts soldats tenien les espadenyes trencades i apedaçades amb roba de sac, portaven els uniformes esqueixats, no podien rentar-se habitualment, anaven plens de paràsits, tenien greus mancances de material bèl·lic, etc. L'11 d'octubre, després de violentíssims combats, aconseguí apoderar-se de les altures de la part esquerra de la mateixa cruïlla. Es paralizà l'ofensiva perquè les tropes atacants estaven molt desfetes i perquè les pluges dificultaven l'avanç, especialment dels mitjans rodats. La línia del front quedà establerta a la carretera de la Venta de Camposines i els masos quedaren

en terra de ningú, amb els dos bàndols atrinxerats a les elevacions dels voltants.

El testimoni d'un soldat franquista de la 53a Divisió a primera línia, al davant de la Venta de Camposines, ho relata de la següent manera el 17 d'octubre: "Ha parat de ploure una estona. Ja tocava, a la trinxera hi ha un pam d'aigua embassada, les soles de les espadenyes pesen tant que se'm fa difícil caminar. La manta està amerada i em sento la humitat fins al moll dels ossos. No ens podem moure de la trinxera per si aquests maleïts rojos proven d'atacar. Potser es pensen que ells no es mullen també. Però les ordres són les ordres i aquí quiets. Amb aquesta calma forçada, com a mínim ens han pogut dur ranxo, enlloc de les llaunes de carn. Una sopa aigualida, per què l'aigua els ha agafat de camí i ningú no havia tapat el calderó de llauna on anava, però on encara hi podies trobar algun tros de tocino entre els cigrons. Com que fa dies que no em feia falta, no se on para el meu plat, així que m'han servit el ranxo al casc. (...) El que no s'han ofegat són les rates. Només parar de ploure, sense saber d'on coi surten ja tornen a rodar per la trinxera. (...) Si nosaltres fóssim tants com les rates, ja fa dies que aquests de la FAI ja serien a l'altra banda del riu. Això ens passa per queixar-nos tant de la falta d'aigua. Ja no cal sortejar qui va a omplir les cantimplores, només cal treure la mà d'aquests forats que ens fan de casa, per poder fer-ho. (...) Que no donaríem tots per poder tenir una muda seca i, ja posats a demanar, neta de puces i polls".²⁰

Desfeta final de Cavalls i Pàndols (30 d'octubre – 16 de novembre)

La darrera ofensiva s'inicià el 30 d'octubre. La situació a finals d'octubre havia canviat perquè els franquistes, en dominar la serra de Santa Madrona (7 de setembre), havien apostat tota la infanteria a les crestes del massís i es preparen per assaltar Cavalls. A la sortida de Corbera d'Ebre direcció a Gandesa col·locaren més de 300 canons, sense por a l'aviació republicana. L'atac de la infanteria fou precedit per una allau de foc. La 43a Divisió republicana calculà que en l'ofensiva definitiva sobre Cavalls reberen uns 35.000 projectils, una bomba per cada 5m de terreny, el que no és exagerat si pensem que l'artilleria emprà 9.000 tones de munició i 8.000 l'aviació.²¹

Legionaris i marroquins assaltaren les trinxeres de Cavalls quan encara l'artilleria colpejava les línies republicanes, sense trobar resistència. Els que van sobreviure al bombardeig estaven tant atordits que no es van poder defensar. El comunicat franquista del dia 30 d'octubre reflectia: "Han quedado en nuestro poder más de 700 prisioneros y considerable número de muertos y heridos, siendo unos 400 cadáveres los encontrados por nuestras tropas sólo en

dos posiciones conquistadas y varios muchos en las demás".²²

El dia 31 d'octubre s'ocupà el tossal de Sant Marc i es prosseguí en direcció a l'Ebre, seguint la carretera de Gandesa a Pinell, entrant-hi el 3 de novembre. El dia 2 havia caigut la mítica cota 666, que permeté als franquistes ocupar la serralada i foragitar els republicans de Pàndols. Per això, les forces que defensaven aquesta serralada es veieren obligades a repassar l'Ebre, la nit del 3 al 4 per Benifallet, per no ser encerclats.

El relat del soldat republicà Martí Pujades explica la duresa del combat per prendre la cota 666, la nit del 2 de novembre: "Lo que más bajas nos causó fue la artillería alemana (antiaéreos del calibre 8/8) llamada "la loca" por la gran cantidad de proyectiles que disparaba en pocos segundos y que fue, en mi opinión, la que venció la resistencia en aquella posición, dejándonos sin combatientes. Creo que yo fui uno de los pocos que sobrevivieron".²³

Davant l'imparable avenç franquista, el 3 de novembre, Modesto encarregà a Tagüeña organitzar una defensa esglaonada que permetés guanyar temps, amb l'objectiu de repassar el riu amb garanties, per això li concedí el comandament de totes les forces disperses dels diferents Cossos d'Exèrcit i la responsabilitat de les operacions, ja que tant ell com Líster abandonaren precipitadament la zona de la batalla. Les tropes republicanes tenien poca capacitat de resposta. L'exèrcit franquista ocupà Miravet el dia 4, el dia 6 Benissanet i el 7 Móra d'Ebre. S'apoderaren del vèrtex Picossa (cota 496). La 1a de Navarra ocupà la serra de l'Àliga el dia 9, però com més s'apropaven al riu més contestació trobaren. Per això, no fou fins l'11 de novembre que, en un moviment coordinat, aconseguiren ultrapassar la Venta de Camposines, apoderant-se de la cruïlla de carreteres i de l'ermita de Sant Bertomeu.

Després, la 53a i la 82a Divisió avançaren en direcció a la Fatarella, mentre la 1a de Navarra seguí per la riba del riu. En aquesta ofensiva, en arribar a la cruïlla de les carreteres de Vilalba dels Arcs a la Fatarella se'ls uní la 4a de Navarra. En paral·lel a l'atac en direcció a la Fatarella, el comandament franquista féu avançar les divisions 50a i 152a, que estaven apostades al front de la Poble de Massaluca cap a Riba-roja i Flix, per tal d'envoltar les restes de l'exèrcit republicà que tenien en front.

La 4a de Navarra ocupà la Fatarella el 14; el dia 15 la 1ª de Navarra féu la seva entrada a Ascó; i la 50a i la 4a a Riba-roja el dia 16. L'ordre d'evacuació republicana fou afavorida per la densa boira que cobria les vores del riu des del dia 15, la qual cosa dificultava les accions de l'aviació.

La nit del 16 al 17 de novembre, els últims soldats lleials creuaren l'Ebre per Flix. La Batalla de l'Ebre s'havia acabat. A la portada de La Vanguardia del dia

17 de novembre s'hi podia llegir: "Parte oficial de anoche. Ejército de tierra. – Este: Obedeciendo al plan premeditado del Alto Mando Republicano, ampliamente logrados los resultados pretendidos con la táctica de desgaste aplicada desde el 25 de julio, las tropas españolas, mediante voluntaria y metódica maniobra de retirada, han repasado el Ebro durante la noche última reintegrándose a sus antiguas posiciones de la parte izquierda del río. La operación se desarrolló en perfecto orden sin que un sólo soldado, ni un sólo fusil, hayan quedado en poder del enemigo".

Per tal de poder transmetre el sentiment dels soldats republicans en tornar a creuar l'Ebre, res millor que les paraules de Joan Ventura i Solé, que tot i passar el riu el dia 6 de novembre, són prou clares: "... Finalment ens donen pas lliure, el camió reprèn el camí i majestuosament, lentament, es produeix el salt d'una riba a l'altra, damunt de l'enteixinat de ferro que ens deixa veure l'aigua rogenca de l'Ebre, als nostres peus. Caminem damunt rodes, cap a l'encontre d'una porta lluminosa que obre el camí de la salvació de la pròpia existència, una vegada més, després de tantes hores de perill. Ja som a l'altra ribal! Hom respira una atmosfera nova, distinta. Em trobo a un cop de fona de la guerra i talment aquest camí per on ara transitem és un autèntic paradís. Tot és diferent. Els ceps, els arbres, amb els ocres i frisos tardorals, tenen un matís brillant, de vida!"²⁴

Notes.

¹ ROSES CHICARRO, Pere: Memòries de la Guerra Civil. (Text inèdit) Arxiu Particular.

² ROSES CHICARRO, Pere: Memòries de la Guerra Civil. (Text inèdit) Arxiu Particular.

³ MEZQUIDA GENÉ, Lluís.: La Batalla del Ebro. Asedio y defensa de Gandesa en sus aspectos militar, económico, demográfico y urbanístico. Tarragona. Diputació Provincial, 1997, pàg 57-58.

⁴ SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep i CLUA MICOLA, Pere: La Batalla de l'Ebre: Un riu de sang. Gandesa, COMEBE, 2005, pàg 39.

⁵ ROSES CHICARRO, Pere: Memòries de la Guerra Civil. (Text inèdit) Arxiu Particular

⁶ CARDONA, Gabriel: La mare de totes les Batalles, a l'Ebre. Pàg 40. a Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia. Barcelona, 2006. Edicions 62.

⁷ KINDELÁN, Alfredo: Mis cuadernos de guerra. Barcelona, 1982, Editorial Planeta, pag 165.

⁸ A.A.V.V.: Projecte executiu soldats a les trinxeres. Centre d'Interpretació de Vilalba dels Arcs. Barcelona, juliol de 2007, TAT Espais per la Cultura, pàg. 15. Centre de Documentació de la Batalla de l'Ebre (COMEBE).

⁹ MEZQUIDA GENÉ, Lluís.: La Batalla del Ebro. Asedio y defensa de Villalba de los Arcos en sus aspectos militar, económico, demográfico y urbanístico. Tarragona. Diputació Provincial, 1974, pàg 144-146.

¹⁰ Diario de operaciones del Tercio de Requetes de

Nuestra Señora de Montserrat, Barcelona, 1997, pàg. 17

¹¹ SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep i CLUA MICOLA, Pere: La Batalla de l'Ebre: Un riu de sang. Gandesa, COMEBE, 2005, pàg 51

¹² BRU I SANS, Josep: El que em va tocar viure. Tarragona, Arola Editors, 2002, pàg 158.

¹³ SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep i CLUA MICOLA, Pere: La Batalla de l'Ebre: Un riu de sang. Gandesa, COMEBE, 2005, pàg 53.

¹⁴ A.A.V.V.: Cartes des del front. Epistolari de guerra de l'Adolf Domènch i Margalef, Ajuntament de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant, 2007, pàg. 71.

¹⁵ SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep; CLUA MICOLA, Pere i MARGALEF FANECA, Cinta: Corbera d'Ebre. 200 anys d'història. Corbera d'Ebre, Edita Ajuntament de Corbera d'Ebre, 2008, pàg 129 - 134.

¹⁶ MEZQUIDA GENÉ, Lluís.: La Batalla del Ebro. Asedio y defensa de Gandesa en sus aspectos militar, económico, demográfico y urbanístico. Tarragona. Diputació Provincial, 1997, pàg 97.

¹⁷ SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep i CLUA MICOLA, Pere: La Batalla de l'Ebre: Un riu de sang. Gandesa, COMEBE, 2005, pàg 55.

¹⁸ SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep i CLUA MICOLA, Pere: La Batalla de l'Ebre: Un riu de sang. Gandesa, COMEBE, 2005, pàg 59.

¹⁹ VENTURA I SOLÉ, Joan: El meu diari de guerra 1937 - 1939. Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1987, pàg 107 - 108.

²⁰ A.A.V.V.: Projecte executiu soldats a les trinxeres. Centre d'Interpretació de Vilalba dels Arcs. Barcelona, juliol de 2007, TAT Espais per la Cultura, pàg. 18. Centre de Documentació de la Batalla de l'Ebre (COMEBE).

²¹ MEZQUIDA GENÉ, Lluís.: La Batalla del Ebro. Asedio y defensa de Gandesa en sus aspectos militar, económico, demográfico y urbanístico. Tarragona. Diputació Provincial, 1997, pàg. 139.

²² MEZQUIDA GENÉ, Lluís.: La Batalla del Ebro. Asedio y defensa de Gandesa en sus aspectos militar, económico, demográfico y urbanístico. Tarragona. Diputació Provincial, 1997, pàg 141.

²³ MEZQUIDA GENÉ, Lluís.: La Batalla del Ebro. Asedio y defensa de Gandesa en sus aspectos militar, económico, demográfico y urbanístico. Tarragona. Diputació Provincial, 1997, pàg 146.

²⁴ VENTURA I SOLÉ, Joan: El meu diari de guerra 1937 - 1939. Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1987, pàg 114.

Estela d'un soldat alemany a Camposines

Foto: Carne Descarrega